

„VISSZA A JÖVŐBE?“, AVAGY A POSZTINTERNACIONÁLIS POLITIKA ÉS A NEM ÁLLAMI SZEREPLŐK TÉRNYERÉSE

‘BACK TO THE FUTURE?’ OR POSTINTERNATIONAL POLITICS AND THE RISE OF NON-STATE ACTORS

Kiss J. László

professor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
ljkiss45@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a nem állami szereplők térnyerésére és rendszerszintű szerepük elemzésére fókuszál, amely a bifurkált globális politika előtt nyitotta meg az utat, amelyben a centralizált államközpontú és a decentralizált multicentrikus világ egyidejűleg és interaktívan együtt létezik, anélkül hogy az egyik a másiknak alárendelődné. A vesztfáliai békében kulminálódott folyamat-hoz hasonlóan, most is egy történelmi átalakulás korszakában vagyunk, azzal a jelentős különbséggel, hogy az utolsó három évszázad területi időszakával szemben a posztinternacionális politika posztterületi is, azaz mind több és több interakció az államok részvétele nélkül megy végbe, és az állam működéséhez szükséges politikai, gazdasági, pénzügyi stb. terek nem esnek egybe, továbbá a politikai befolyás és földrajzi távolság közötti kapcsolat meggyengült. Az államközpontú politika elfedte azt a tényt, hogy az emberek mindig politikai közösségekben éltek az autonómia változó fokaiival, és sokféle identitással és lojalitással rendelkeztek. Ezért a posztinternacionális korszak globális politikai tereiben sok olyan jelenség van, amelynek analógiái a preinternacionális korban, példának okáért a középkorban találhatóak meg. A tanulmány arra is utal, hogy növekvő számuk mellett a nem állami szereplők relevanciájához az általuk létrehozott konfliktuspotenciál is hozzájárult, különös tekintettel az erőszak-alkalmazás transznacionalizálódására és a transzmigrációra.

ABSTRACT

The study focuses on the rise of non-state actors and the analysis of their systemic role, opening the way for a bifurcated global politics in which centralized state-centric and decentralized multicentric worlds coexist simultaneously and interactively without subordinating one to the another. Like the process culminating in the Peace of Westphalia, we are also in a period of historical transformation with the significant difference that, as opposed to the territorial period of the last three centuries the postinternational politics is a postterritorial one, in which more and more interactions take place without the involvement of state and political, economic, financial etc. spaces do not coincide and the relationship between influence and geographic distance has weakened. State-centric politics has obscured the fact that people have always lived in polities

with varying degrees of autonomy and multiple identities and loyalties. Therefore, in the global political spaces of the postinternational era, there are many phenomena whose analogues can be found in the preinternational age, for example in the Middle Ages. The study suggests that, in addition to their increasing number, the potential for conflict created by non-state actors has also contributed to their relevance, with particular reference to the transnationalization of the use of violence and transmigration.

Kulcsszavak: nem állami szereplők, posztinternacionális politika, új középkori birodalom, transznacionális neopluralizmus, posztterritorializmus, államközpontú rendszer, multicentrikus rendszer, konfliktusok transznacionalizálódása, államok és más politikai közösségek, fragmegráció

Keywords: non state actors, postinternational politics, new medieval empire, transnational neopluralism, postterritorialism, state-centric system, multi-centric system, transnationalization of conflicts, states and other polities, fragmentation

A nem állami szereplők mindig jelen voltak az emberi civilizációk történetében, így a katolikus egyház, a szervezett bűnözés és a diaszpórák létezése a preinternacionális korban megelőzte az államokat, ezért aligha tekinthetők új jelenségnek. Az 1648. évi vesztfáliai békétől eredeztetett államközi rendszer kialakulásától kezdve sohasem léteztek tisztán államközi kapcsolatok, legfeljebb csak a nemzetközi elmélet absztrakcióiban. Az állami és nem állami szereplők mindig egyidejűleg voltak és vannak jelen, részben ütköznek, együttműködnek, és át is fedhetik egymást.

A nemzetközi elmélet művelői sokszor elfelejtik, hogy az államok sohasem élveztek kizárólagos monopóliumot a politikai magatartás meghatározásában, és az állam a kollektív szereplőknek csupán az egyike. A szorosán vett államközpontú rendszer három évszázadával szemben a történelem legmeghatározóbb szereplői nem az államok, hanem a birodalmak voltak. Amit történelemnek hívunk, valójában az emberi civilizáció ötven–hetven birodalmának története (Ferguson–Mansbach, 2007, 537–538.). Az ókori nagy birodalmak után a 17. században a harmincéves háborút követően a közép-európai keresztény közösség birodalma ugyan felbomlott, ám ezt követően a győztesnek tekintett Franciaország és Anglia a tengeren túl saját gyarmatbirodalmuk építésébe kezdett. A második világháború után, a hidegháború alatt joggal lehetett úgy tekinteni a két rivális szuperhatalomra, mint informális birodalmakra, nem beszélve azokról, akik a globalizált világ perspektíváiban (Bull, 1977) vagy éppen az európai alkotmányszerződés kudarca és az unió keleti bővülése után nem egy vesztfáliai szuperállamban, hanem egy „új középkori birodalomhoz” hasonló szervezeti formában látták a nyugat-európai integráció jövőjét (Zielonka, 2007).

A kelet–nyugati rendszerkonfliktus nem kedvezett a nem állami szereplők globális elterjedésének. A hidegháború transzparensőbb és államszerűbb, mi több, racionálisabb volt, mint ami utána következett. A szuperhatalmak befolyá-

si szféráikon belül szubvencionálták, és ezzel erősítették a gyenge államokat, a nukleáris elrettentés nagyobb kiszámíthatóságát jelentett, mint a hidegháborút követő transznacionális terrorizmus fenyegetése. Ahogy az államok elvesztették ellenőrzésüket gazdaságuk mindinkább növekvő része felett, és csökkentek a tőke, a munkaerő és szolgáltatások szabad áramlása előtti akadályok és ezzel a tranzakciós költségek, úgy növekedett a nem állami szereplők képessége, hogy a „kapuőr” államot megkerülve egymással közvetlen kapcsolatba kerüljenek, és transznacionális kapcsolatokat építsenek.

A globalizáció globálisabbá vált, és Kofi Annan, az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) egyik korábbi főtitkára egyenesen arról beszélt, hogy az államok kulisszái mögött a nem állami szereplők „csendes forradalma” megy végbe. Mások a „világpolitika privatizálódását” látták olyan folyamatokban, amelyekben a tisztán államközi kapcsolatokat felölelő klasszikus diplomácia mellett „társzolgáltatónaként” – a demokratikus legitimáció és ellenőrzés keretein kívül – megjelent a transznacionális vállalatok „diplomáciája” (corporate diplomacy), és ezek a vállalatok arra is kísérletet tettek, hogy a szerződéses kiszervezés (contracting outsourcing) formájában átvegyék az energiaellátás, a belső biztonság fenntartása, valamint a szállítás, oktatás feladatait a világnak azokban a régióiban, ahol az állami struktúrák hiányoznak vagy fejletlenek. A diskurzusokban arra is nagy hangsúly került, hogy NGO-k (non-governmental organization, civil szervezet) is milyen nagy felelősséget vállaltak a fejlesztési és segélynyújtási programokban, és számosan tevékenységük elismerését látták abban, hogy a nem kormányzati szervezeteket konzultatív joggal akkreditálták az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságába (ECOSOC). A transznacionális vállalatok egy köre ugyanakkor arra kötelezte magát, hogy az ENSZ-szel együtt a „vállalati társadalmi felelősség” (corporate social responsibility) szellemében betartja az emberi jogokat, a munkajogot, illetve a szociális jogokat és a környezeti szabványokat (Kiss, 2009, 142–147).

A nem állami szereplőket tekintve a liberális és realista megközelítés olvasata már korántsem egységes. Abban egyetértés van, hogy a multinacionális vállalatok, nyugdíjalapok, a nemzetközi szervezetek stb. a modernizáció támogatói, ám a nem állami szereplők megítélésében nincs egyetértés. A liberális megközelítés a nem állami szereplőkben a globális civil társadalom élcsapatát, a globális kormányzás alkotórészét látja. A globális civil társadalom hívei arra mutattak rá, hogy a hidegháború végével a hatalom olyan újraelosztása van folyamatban, amelyben az államok szuverenitása olyan „állam alatti”, állam „feletti” és állam „melletti” szereplőkre tevődik át, mint a multinacionális vállalatok, nemzetközi, kormányközi és nem kormányzati szervezetek, és ezzel véget ér a vesztfáliai békével kezdődött folyamat, amely a hatalom állandó felhalmozódását jelentette az államok kereteiben. A hatalom és a szuverenitás digitális kultúra által is támogatott diffúziója sok megfigyelő számára azt a benyomást erősítette, hogy a hagyományos hatalom csökkenése a klasszikus hatalmpolitika végét jelenti (Mathews,

1997, 183–184.). Ezzel szemben a realista teoretikusok joggal figyelmeztettek arra, hogy a nem állami szereplők világa, a „magán világpolitika” alapjaiban az állami keretekre van utalva. A nem állami szereplők az államoknak vannak alárendelve, valójában az államoktól függenek, és az államok után csak másodlagos szereplők, amelyek sokszor nehezen meghatározható szereplők „potenciális frontszervezetei”, és mint ilyenek az államok stabilitása ellen irányulnak, adott esetben kiszervezik a döntéseket a nemzetállami keretből, és egy új *status quó*t hoznak létre.

A nem állami szereplők növekvő száma ugyanakkor nemcsak a transznacionális vállalatokra, a nemzetközi kormányzati és a nem kormányzati szervezetekre, állam nélküli nemzetekre, a nagyvárosokra, valamint az „államok alatti” területi egységekre, hanem a nemzetközi rendszer komplexitásának növekedésével a nemzetközi biztonságot fenyegető fundamentalista vallási mozgalmakra, a terroristák és maffiák hálózataira, valamint a magánhadseregek szerepére is felhívta a figyelmet. Felismerhetővé vált, hogy a globális pluralizmus növekedése önmagában nem jelent nagyobb biztonságot, hanem sok tekintetben nagyobb és újabb típusú fenyegetést, nem utolsósorban azért, mert a nem állami szereplők ugyanazokat az aszimmetriákat tükrözik vissza, amelyek az államok világában is uralkodóak. A bizonyos állami funkciókat is magukra vállaló nem állami szereplők tevékenységének bővülésében, azaz a „világpolitika” ilyen értelemben felfogott „magánosításában” ugyanis elsősorban a fejlett országok nem kormányzati és magángazdasági szereplői játsszák a döntő szerepet. A fejlődő országok esetében a legtöbb esetben hiányoznak azok a pozitív előjelű magánszereplők, amelyeknek lehetőségük lenne a nemzetközi politika befolyásolására.

Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy milyen erősek a nem állami szereplők, a szkeptikusok nyelvén szólva, vajon „hány hadosztállal” rendelkeznek? Látványos, sok százezer, mi több, millió főt kitevő statisztikai adatokra hivatkozhatnánk, ám elég arra utalni, hogy az aszimmetriák ellenére a tömegpusztító fegyvereket birtokló, csupán néhány fős terrorista csoport önmagában is képes lehet arra, hogy egy nagyobb embercsoport, akár az emberiség egésze számára is stratégiai fenyegetést jelentsen. Tanulmányunk középpontjában nem a nem állami szereplők mennyiségi, mint inkább azok minőségi, rendszerszintű szerepének felértékelődése és térnyerése áll, amely a hagyományos államközpontú kiindulással szemben a posztinternacionális politika *két világ elmélete* előtt nyitotta meg az utat.

TRANSZNACIONÁLIS POLITIKAI TÉR MINT A TERRITORIALITÁS ALTERNATÍVÁJA

Több száz éven át a globális politika teoretikusai ahhoz szoktak hozzá, hogy a szuverén államot tekintsék a lojalitás fő tárgyának, a politikai hatalom elsődleges helyének és a legfontosabb általános értékek, mint a biztonság, a jólét stb. forrásának. Az európai államok rendszerének kiépülésével a szuverén államok voltak

azok, amelyek határaikon belül egy meghatározott terület és a népesség feletti kizárólagos jogaikkal és külső beavatkozástól mentesen igyekeztek „dominálni” a globális politikát. Az állam volt a kiváltságos szereplő, az, amiről a *par excellence* politika szól. A hidegháború lezárulását követően a nemzetközi politikáról folyó viták egyik legfontosabb megválaszolendő kérdése az volt, hogy miképp alakítja a globalizáció a nemzetköziből világpolitikaivá váló folyamatokat, s annak részeként az államot, valamint az állami és nem állami szereplők viszonyát. A pluralizmus újabb változatának egyikeként a transznacionális neopluralizmus hívei (Cerny, 2010) azt hangsúlyozzák, hogy a politikai folyamatok kimenetelét nem az egységesnek és hierarchikusnak tekintett államok *apriori* létezése határozza meg, hanem mind több és több szereplő interakciója egy olyan környezetben, amely mind kevésbé nemzeti és mindinkább transznacionális. A mai világpolitika növekvő mértékben az állam „alatti” és „feletti” nyomásának van alávetve, a nemzetközi és belpolitika közötti határok elvesztették korábbi jelentőségüket, következésképp a politikai folyamatok mind nyitottabb térben zajlanak. Az államok ennek megfelelően nem egységes szereplők, hanem egyre gyakrabban „diszaggregálódnak”, azaz az államot alkotó egyes intézmények és érdekcsoportok külföldi megfelelőikkel horizontális kormányzati hálózatokban működnek együtt, anélkül hogy egy világkormány jönne létre (Slaughter, 2005, 12–18.). Valójában még egyenetlen, néha szeszélyes, cseppfolyós folyamatokról van szó, amelyek nem léptek az államok helyére, azok inkább a hatalom transznacionális hálóját hozták létre, és az államok egyre inkább ennek a hálónak a csapdájába kerülnek (Cerny, 2010, 3–8.).

A posztinternacionális politika kritikusai szerint a ma uralkodó államközpontú elméletek a legjobb esetben is annak csupán egy kis részét tudják megmagyarázni, ami valójában történik a világban. Az államközpontú elméletek ontológiája a territoriális államokból álló anarchikus nemzetközi rendszerből indul ki, amelyben az egyes államok polgárai egységesen lépnek fel a biztonság keresésében, ám ezzel más országok polgáraival kerülnek szembe. Ezzel az államközpontú megközelítéssel szembeni posztinternacionális alternatíva a globális politika államokat is magában foglaló politikai közösségeiből (polity) és identitásából indul ki, melyeket nagyrészt a politikai hatalom centralizációjának (integrációjának) és decentralizációjának (dezintegrációnak) interdependens folyamatai vezérelnek (Ferguson–Mansbach, 2004, 3–4.).

Az államközpontú szemlélet elfedte azt a tényt, hogy az autonómia változó fókával az emberek mindig a politikai közösségek legkülönbözőbb formáiban éltek, és sokféle identitással és lojalitással rendelkeztek. Ezért a posztinternacionális politika képviselői azt hangsúlyozzák, hogy alternatívaként el kell távolodni a nemzetközi elmélet államközpontú fókuszától az egymással versengő, de egymást át is fedő, az államtól a városállamokon át a legkülönbözőbb nem állami szereplőig terjedő funkcionáló politikai közösségek (polity), valamint a változó

identitások és lojalitások irányában. Yale H. Ferguson és Richard W. Mansbach a pre-vesztfáliai rendszer szilárd határokkal nem rendelkező politikai közösségeiről szóló esettanulmányaival egy politymodellt fejlesztett ki a politikai tér és az identitások, s ennek keretében az állammal egyenértékűnek tekintett nem állami, területiális és nem területiális szereplők elemzésére (Ferguson–Mansbach, 1996). A szerzők céljukat úgy határozták meg, hogy a globalizáció hatásai nyomán a politikailag funkcionáló közösségek történelmileg összehasonlítható vizsgálatával arra törekednek, hogy a globális politikai teret vagy, ahogy fogalmaztak, a globális politika „mentális térképeit” újrarájzolják. Az elmúlt három évszázad területiális időszakát után ugyanis a globális politika posztinternacionális szakaszába lépett, amely egyúttal posztterületiális is, azaz az állam működéséhez elengedhetetlen politikai, gazdasági, pénzügyi, biztonságpolitikai stb. terek többé nem esnek egybe, továbbá a befolyás és a földrajzi távolság közötti kapcsolat, a területiség térszervező hatása jelentősen meggyengült.

Azok, akik a globális politikát a nemzetközi politika, azaz a szuverén államok rendszerének szinonimájaként fogják fel, könnyen összetévesztik a politikai teret a territorialitással. A terület azonban már nem meríti ki a politikai tér leírásának lehetőségeit. Ha meg akarjuk érteni a globális politika mélyreható változásait, úgy nem szabad a politikai teret a területiálissal összetéveszteni. A politikai tér ugyanis arra vonatkozik, ahogy egy politikai közösség hívei között elosztásra kerülnek a lojalitások és identitások, s ebben a territorialitás a lehetőségeknek csupán egyike. A mongol, iszlám vagy éppen az ottomán birodalom esetében a területnek csupán kis szerepe volt, valamennyien mozgásban lévő birodalmakként léteztek. A politikai tér valójában sok más módon is szervezhető, mint a terület, nem utolsósorban a technológiai fejlődésnek köszönhetően (Ferguson–Mansbach, 2004, 67., 73.), egy olyan összezsugorodó mai világban, amelyben „ami távoli, az szomszédos is” (Rosenau, 2003, xi.). A fizikai határok és az idő a központi hatalmi struktúrák és a nagyhatalmi hódítások számára a történelemben mindig korlátokat jelentettek, míg a helyi politikai közösségek számára lehetőséget, sőt kényszert, hogy éljenek autonómiájukkal. Ma azonban, köszönhetően a kibertérnek, a költségek csökkenésének a szállítás és a kommunikáció területén, nem kevésbé a digitális ipari forradalomnak, a fizikai távolság és az idő közötti szoros kapcsolat meggyengült.

A területiség csökkenő szerepe és a politikai tér alternatív koncepcióinak elterjedése a globális politikában főként a világ gazdaságilag és technikailag fejlett régióira jellemző. Számos hosszú távú, államközi konfliktus, különösen a fejlődő világban – mint például a kasmíri és a közel-keleti – ellenállni látszik a posztinternacionális változásoknak, ugyanakkor nem kétséges, hogy a vesztfáliai állammal a modernitás fő jellemzője a területiális tér történelmileg egyedülálló kialakulása volt (Ruggie, 1993, 142–144.). A terület csökkenő szerepe ugyanakkor lényeges a nemzetközi világ posztinternacionálissá válásában, különösen az új identitások megteremtésében és a régiók újra meghatározásában. A többféle

identitás, a nem állami, nem territoriális szereplők tömeges elterjedése, a mindinkább átjárható határok és az új biztonságpolitikai fenyegetések diffúz jellege egyaránt csökkentik a területiség szerepét a globális politikában, és növelik azt a rést, amely a globális politikában a hatalom tényleges eloszlása és a területi államok politikai határai között fennáll. Az államokat egymástól elválasztó politikai határok a globalizáció és lokalizáció dinamikája nyomán mind kevésbé felelnek meg a gazdasági, pénzügyi, kulturális stb. határoknak. Nem véletlen, hogy az akadémiai világ egy részében a politikai tér vesztfáliai területiségével szembeni alternatívaként a sokféle szereplő egymást átfedő középkori rendszerének analógiái kerültek a figyelem középpontjába.

„VISSZA A JÖVŐBE!” – TÖRTÉNELEM MINT KUTATÁSI AGENDA

Ahogy a preinternacionális időszak, úgy a posztinternacionális is a politikai közösségek, a polityk sokféleségével jellemezhető. Ferguson és Mansbach a *polityt* a politika strukturális és normatív elemeként úgy határozták meg, mint a kollektív identitások intézményi kifejeződését. A polityk identitással, hierarchiával, a formális és informális intézményesedés valamilyen fokával és olyan képességgel rendelkező közösségek, amelyek valamilyen politikai cél érdekében mozgósítani képesek követőiket (Ferguson–Mansbach, 2004, 24.; 2007, 355.). A polity fogalmához az állam *versus* nem állam dichotómiát meghaladva az állam, a birodalom, nemzetközi szervezet éppen úgy hozzátartozik, mint a lokális hadurak és a terrorista szervezetek. A globális politikában a politikai közösségek vizsgálata ugyanakkor elválaszthatatlan az identitások és lojalitások kérdésétől. Ahogy a modern állam kialakulásakor magába olvasztotta az etnikai, törzsi és egyéb részidentitásokat, úgy a hidegháborút követően a nemzethez, törzshöz és klánhoz való tartozás újraéledésével és az állami hatalom gyengülésével, valamint a politikai, biztonsági, pénzügyi, gazdasági határok változásával egy ellentétes folyamat vette kezdetét. A középkori Európa összeegyeztethetetlen lojalitási követelményeihez és választási kényszereihez hasonlíthatóan a globalizációval drámai változások következtek be az identitásokban és azok hierarchiájában, s ennek megfelelően a lojalitási igények konfliktusaiban is. Ezt a változást számosan, mint Samuel Huntington, az államszocializmus összeomlásától az iszlamista terrorizmusig a globális politika kulturális törésvonalak mentén végbemenő újrendeződéseként határozták meg.

Nem volt véletlen, hogy a globalizálódás és a fragmentálódás egyidejűségének korában az akadémiai közösség egy részének figyelmét az államok kompetenciáinak korlátozódása, a politika külső és belső dimenzióinak összeolvadása, de legalábbis azok viszonylagossá válása az államok előtti civilizációk, birodalmak és városállamok, azaz a preinternacionális időszak jelenségeinek tanulmányozása felé fordította. Mindezt annak érdekében, hogy analógiákat találjanak, s ezzel ma-

gyarázatot a mind komplexebb, egyes részleteiben az állami hatalom eróziójáról tanúskodó posztinternacionális világ jelenségeire. Ha a történelem nem is azonos a jelennel, Ferguson és Mansbach szerint a „vissza a történelembe! vissza a jövőbe!” kutatási agenda segítségül szolgálhat. Végül is ki tagadhatja, hogy a középkori hatalom szétszóródásának példájaként a brit Kelet-indiai Társaság, a Mediciek, a Hanza-szövetség, az olasz condottierek magánhadseregeinek nincsenek meg a 20. és 21. században is azonosítható megfelelői? A különbségeket tekintve ugyan lényeges a változások folyamatossága és gyorsasága, nem kevésbé a tény, hogy a globalizáció korában, Marshall McLuhan szavaival élve precedens nélküli „világfaluban” élünk. Ezzel együtt a territorialitás jelentősége ma éppen úgy leértékelődött, mint a középkori Német-római Birodalom keresztény univerzalizmusának korában.

A hidegháborút követően a nemzetközi rend átalakulásának része az államok közötti szervezett erőszak-alkalmazás, azaz a háború visszaszorulása és ezzel szemben az államon belüli és a transznacionális térben a magánerőszak középkorhoz hasonlítható formáinak újraéledése. A Hezbollah és Mahdi magánhadseregei, és olyan terrorista szervezetek, mint az al-Shabaab vagy a Boko Haram elterjedése jól mutatja az erőszak-alkalmazás privatizálódását: az államok a háborúnak többé már nem kizárólagos monopolistái, és a kudarcot vallott vagy a gyenge államok mind nagyobb számában az erőszak-monopólium nem működik. A kelet–nyugati konfliktus lezárulását követően az államokon belüli és transznacionálissá váló háborúk számának drámai növekedése olyan nézőpontokat állított előtérbe, amelyeket egyesek úgy jellemeztek, mint „visszatérést a középkorba a biztonságpolitikában” (Hoch, 2001, 17.). A fejlődő világ számos térségében a hagyományos tribalizmus és a posztmodern globalizálódás között az államépítés erőfeszítései mind gyakrabban vallanak kudarcot. Az erőszak-monopóliumot a nem állami szereplők, regionális hadurak, paramilitáris magánszereplők, biztonságpolitikai magáncégek, transznacionális hálózatokba szerveződött vallási és terrorista mozgalmak gyakorolják. A „posztinternacionális” (Beck, 2005, 5–26.) vagy az „új háborúban” (Kaldor, 2007, 72–95.) a kombattáns és nem kombattáns közötti határ éppen úgy elmosódik, mint ahogy a béke és háború állapota közötti éles határ. A Hezbollah milícia meghatározó transznacionális szereplő a Közép- és Közel-Keleten, valamint Afrika Szarván, ahogy Mahdi magánhadserege Irakban. A miliciáknak, haduraknak és vallási mozgalmaknak mint az államhoz hasonlítható politikai közösségeknek a regionális konfliktusokban döntő szerepük lehet. Az Iszlám Állam – mint kvázi állam – a vallással szemben a politika primátusán nyugvó veszfáliai állam ellen bontott zászlót, és a nemzetközi kapcsolatok deszekularizációjával egy teokratikus birodalom megteremtésének logikája mentén cselekedett. Ahogy a múltban az államok ejtették foglyul az „állam alatti” és transznacionális szereplőket – kezdve a törzsi, etnikai csoportoktól a fundamentalista vallási mozgalmakig –, ma inkább az államok válnak a törzsi és/vagy etnikai magánmilíciák és vallási csoportok áldozataivá. Az államok

romjain vagy azok működési zavarai között megerősödött nem állami szereplők tevékenységével nemcsak a kül- és belpolitika, hanem az „állami” és „magán” közötti választóvonalak is elmosódni látszanak, ahogy Libanonban a Hezbollah és a Hamász Gázában a szociálpolitika állami funkcióit is magára vállalja, és a közjó szolgálatáról beszél. Ilyen módon, ahogy a középkori világban, úgy a posztinternacionális világban is hiányzik az a világos különbségtétel a politika külső és belső dimenziója között, amelynek hiánya a középkorban lehetetlenné tette a világos különbségtételt az „állami” és „magántulajdon”, a magán- és állami érdek, valamint a háború és bűnözés között. A középkori politikai élet további jellemzője volt a sokféle joghatóság, a megosztott lojalítások és az egymással versengő identitások, nem kevésbé a hatalom decentralizált rendszerének egyidejűsége.

Nem véletlen, hogy a középkori Európa univerzalizmusa és a keletkező posztinternacionális világ közötti hasonlóság azt sugallja, hogy az „új középkor” világában vagyunk. A Hedley Bull által azonosított öt tendencia mint az „új középkor” előjelei: az államok regionális integrációja, államok dezintegrációja, a nemzetközi magánerőszak visszatérése, transznacionális szervezetek és a világ technológiai egyesítése (Bull, 1977, 264–276.) éppen úgy láthatóvá vált, mint újabban a kontinenseket átfogó járványok megjelenése és a népcsoportok tömeges és ellenőrizetlen migrációja, valamint a területiség leértékelődése. A középkori Európához hasonlóan a mai világ is az állandóan alakulásban lévő polityk – közöttük mind több nem állami szereplő – sokaságának a világa, amelyben a határok ellenére a „belső” és a „külső” megkülönböztetése mind nehezebb, olyan világ, ahol a „belső” „külső” és a „külső” is „belső” (Rosenau, 2003, 410).

ÚJ KÖZÉPKOR (NEO-MEDIEVALISM) ELMÉLETE

Bull 1977-ben megjelent könyvében az államok szuverenitásának eróziójáról írt, és elképzelhetőnek tartotta, hogy a szuverén államok eltűnnek, és azokat nem egy világkormány, hanem egy univerzális politikai szervezet olyan modern és szekuláris megfelelője váltja fel, mint amilyen már a középkorban a nyugati kereszténység formájában létezett. Bull szerint a globalizáció következményeként a nemzetközi rendszer a középkorhoz hasonlítható, ahol egy „fragmentált Európában” a politikai hatalmat egy sor olyan egymást átfedő szereplő gyakorolta, mint a pápa és császár párhuzamos hierarchiája, vallási testületek, fejedelemségek, birodalmak és városállamok, egyetlen olyan kizárólagos hatalom helyett, mint az állam, amely teljes szuverenitással rendelkezett volna egy meghatározott terület és annak lakossága felett. Bull hangsúlyozta, hogy sem a világkormány, sem az államok anarchiája nem jelent igazi alternatívát. Bull a középkorral összehasonlítható folyamatokat látott olyan regionális szervezetek elterjedésében és azok növekvő hatalmában, mint az Európai Unió, az Amerikai Államok Szervezete és

az Afrikai Egységszervezet, továbbá az államok kizárólagos szerepével szemben a hatalomnak olyan autonómiákra való átruházásában, mint amire Skóciában, Katalóniában és Dél-Tirolban volt példa (Bull, 1977, 254–255.).

Bull eredetileg az „új középkor” elméletét pozitív tendenciaként vizionálta, míg az utána következő szerzők között mind többen a negatív hatásokra hívták fel a figyelmet. Egy irányba mutatnak azok a negatív perspektívák, amelyek arra mutatnak rá, hogy a digitális világgazdaság erői is az „új középkor” irányában látszanak befolyásolni a fejlődést. Ha a szuverén állam nem is tűnik el, ám az internet által teremtett digitális világgazdaságnak köszönhetően a kibertér olyan transzterritoriális terület, amely kívül esik a nemzetközi jog területén (Korbin, 1998, 361–381.). Philip G. Cerny az új középkor perspektívájában még határozottabban negatív fejlődést lát, mivel szerinte a globalizáció erői aláássák a nemzetállam hatalmát és legitimitását, a kormányzás államközi formáit, mialatt egy újonnan létrejövő biztonsági dilemma az államok azt a képességét kérdőjelezi meg, hogy közjavakként gondoskodjanak mind a belső, mind a nemzetközi biztonságról. A változások az államok funkcióinak leválásához, a kormányzás és a kvázi-kormányzás egyenetlen, egymást keresztező és átfedő szintjeinek a növekedéséhez, a kulturális identitások széttöredezéséhez és a társadalmi, gazdasági és politikai terek újrendeződéséhez vezetnek. Az új biztonsági dilemma (Cerny, 1998, 36–64.) azt jelenti, hogy az államok közötti hatalmi egyensúly megbízhatósága csökken, a globális és transznacionális biztonság lehetőségei korlátozottak, a szereplők növekvő része számára az egyetlen kiút a helyi és határokat átlépő polgárháborúk lehetősége. A végeredmény nem egyszerűen káosz, hanem a középkori helyzethez hasonlatos „tartós zűrzavar” (durable disorder), amelynek kialakulásához többek között olyan tényezők járulnak hozzá, mint a sokféle, egymással versengő intézmények, széttöredezett lojalitások és identitások, valamint a törvényen kívüli olyan „szürke zónák” növekedése, mint a fekete gazdaság.

Az Európai Unió keleti kibővülése és az európai alkotmány szerződés kudarca a kibővült EU perspektívájából újabb alkalmat szolgáltatott az új középkori birodalmi modellről szóló vitáknak. Jan Zielonka könyvében (2007) arról értekezett, hogy ugyan az európai integrációs folyamat és az államépítés folyamatai között sok párhuzamosság van, a kibővült Unió egy új, keletkező polityként a kormányok policentrikus rendszerével, a sokféle és egymást átfedő joghatósággal, a szembe-tűnő kulturális és gazdasági heterogenitással, valamint a megszűnő határokkal és megosztott szuverenitással inkább egy új középkori birodalomhoz, mint egy vesztfáliai szuperállamhoz hasonlítható. Tekintettel arra, hogy a szegényebb és kevésbé biztonságos szomszédok részéről az Európai Uniónak potenciális instabilitással kell szembenéznie, más választása nincs, mint az állandó terjeszkedés, annak érdekében, hogy a saját határain kívül biztonságos környezetet teremtsen. Zielonka szerint az európai integrációról szóló gondolkodás tévesen az államról szóló elképzeléseken nyugszik. Szerinte a kibővülés diverzifikálta és átalakította

Uniót, ezért nem lehetséges az európai állam megvalósítása, bár bírálói szeméretük, hogy az „új középkori birodalom” kifejezés esetében inkább provokatív meghatározásról, mint egy fenntartható paradigma megteremtéséről van szó.

A NEM ÁLLAMI SZEREPLŐK A TRANSZNACIONALIZÁLÓ FOLYAMATOKBAN: TRANSZNACIONÁLIS KONFLIKTUSOK ÉS A TRANSZMIGRÁCIÓ

A nem állami szereplők láthatósága és rendszerszintű jelentőségük nem egyszerűen csak a számuk növekedésével és sokféleségükkel, hanem növekvő hatalmi erőforrásaikkal és azzal is összefügg, hogy új típusú konfliktusok kiindulópontjává is váltak, legyen szó a politika demokratikus ellenőrizhetőségéről, a konfliktusok transznacionalizálódásáról vagy éppen a multinacionális terrorizmus és a transzmigráció biztonságpolitikai kérdéseiről.

A globalizálódással és a transznacionalizálódással az államok közötti határok elvesztették azt a korábbi funkciójukat, hogy politikai közösségeket válasszanak el egymástól. Ezzel azonban a társadalmi és gazdasági szereplők közvetlenül érintkezésbe kerültek egymással, a gazdaságok és társadalmak egymásba tolódtak, a határokat átlépő interakciók leegyszerűsödtek, mennyiségükben megnövekedtek, minőségükben intenzívebbé váltak. Az államok határainak megnövekedett átjárhatósága ugyanakkor a különböző érdekcsoportoknak és mozgalmaknak – a klímavédőktől az embercsempészeken át a terroristáig – lehetőséget nyújtott és nyújt arra, hogy magukat határokat átívelően transznacionális hálózatokba szervezzék. A transznacionalizálódással tehát egyre újabb és újabb társadalmi és gazdasági szereplők jelentek meg, amelyek nem csupán egy, hanem egyszerre több országot is cselekvési területnek részének tekintenek. Ezek a transznacionális szereplők messzemenően függetlenednek a nemzeti politika hatásaitól, miközben egyre több befolyást gyakorolnak azokra és a nemzetközi politika egészére. A kialakuló transz- vagy multinacionális kapcsolatok tehát az állami és nem állami szereplők számára új cselekvési lehetőséget teremtenek, ám ezzel egyidejűleg a transznacionális konfliktusok új potenciálját is létrehozzák.

Ebben az összefüggésben már nem csupán az államok nemzetközi kapcsolatokat hagyományosan befolyásoló konfliktusairól beszélhetünk az erőforrásokért, a hatalomért és a befolyásért, hanem a nem állami szereplők egymás közötti, továbbá az államokkal kialakuló konfliktusairól, amelyek mind nagyobb szerepet játszanak a hidegháború utáni globalizált világban. Korábban a hidegháborúban a konfliktusokat az államok határai mentén meg lehetett különböztetni. Az állami határokon belül a társadalmi, azokon kívül a nemzetközi, mindenekelőtt az államközi konfliktusok zajlottak, melyek szabályozásához rendelkezésre álltak a nemzetközi jog normái és a nemzetközi szervezetek. Az erőszak államon belüli alkalmazása legtöbbször a politikai hatalom különböző formáiért folytatott harc

része volt, jóllehet ilyen polgárháborúkba gyakran a külső hatalmak is beavatkoztak. Ám mindez a kelet–nyugati konfliktus ideológiai csillagzata alatt állt, és azokat az államok világán belüli konfliktusok részének lehetett tekinteni. A szuperhatalmak és törekvéseikben az egykori gyarmati hatalmak gondoskodtak arról, hogy a befolyási szférák és azokon belül támogatott államaik működőképesekek maradjanak. A konfliktusok transznacionalizálódása azt jelenti, hogy többé nem az államok között lezajló szervezett erőszak-alkalmazás és az azzal való fenyegetés az egyedül meghatározó, hanem az erőszak-alkalmazás növekvő súllyal jelen van az államok világa és a nem állami, társadalmi szereplők világa között – ahogy erre 9/11 jó példa –, valamint a társadalmi világ nem állami szereplői között. A transznacionális konfliktusokat általában az jellemzi, hogy olyan határokat átlépő konfliktusviszonyról van szó, amelyben a részt vevő felek egyike, vagy mind a kettő vagy több szereplője nem állami természetű (Kiss, 2009, 107–116.).

A konfliktusok transznacionalizálódásának része a fejlődő világ korlátozott vagy hiányzó államiság tereiben kialakult erőszak-alkalmazás, amelynek meghatározó szereplőivé a hagyományos nagyhatalmak mellett a helyi hadurak, drogbárók vagy éppen a kissebbségi közösségek váltak. Egyes kutatások azt feltételezik, hogy a világ lakosságának 80 százalékát is elérheti azoknak a száma, akik valamilyen formában a korlátozott államiság vagy kudarcot vallott államok területein élnek. Ezeket a területeket az állami erőszak-monopólium egyszerűen nem érte el, vagy azért mert a nem állami, illetve az állam „alatti” szereplők aláássák az állami erőszak-monopóliumot, vagy nem is létezett ilyen erőszak-monopólium (Risse, 2011, 1–17.; Beisheim–Liese, 2014). A korlátozott és a hiányzó államiság a mai nemzetközi rendszerben és történelmi összehasonlításban is csaknem mindenütt megtalálható jelenség. Ezekben az országokban számos esetben a nem állami szereplők gondoskodnak a közjavakról, a biztonságról és a szociális támogatásról, s ennek megfelelően alakulnak ki a politikai terek, és azzal együtt a lojalitások és identitások is.

Ebbe a képbe illeszthető a transznacionális migráció és a transzmigránsok jelensége is, amely a posztinternacionális korszakban az államok világával szemben további kihívást jelent, s olyan kérdések sorát veti fel, amely az új típusú biztonsági szükségletekkel függ össze. Vajon hogyan alakulnak az identitások és lojalitások egy olyan transznacionális térben, amelyben az emberek már kevésbé szorosan „territorializáltak”? A bevándorlókból milyen következményekkel jöhetnek létre az új kisebbségek? Beléptünk-e abba a korszakba, amikor az államok elvárhatják szétszórt lakosságaiktól, hogy „deterritorializált nemzetállamokat” építsenek, és a migránsok a befogadó állam határain belül határozzák meg politikai identitásaikat? (Glick Schiller et al., 1995, 50–51.) Az ilyen és ehhez hasonló kérdések sorolását még folytathatnánk.

A globalizálódás nemcsak az államok és világrégiók közötti áru- és tőkeáramlást, hanem az emberek térbeli mobilitását is intenzívebbé tette. A transzmigránsok, a több ország között ingázók, vendégmunkások, kivándorlók, diaszpórákhoz

tartozó személyek, remigránsok, külföldön tanulmányaikat folytatók, gazdasági és/vagy politikai menekültek, terroristák, nem kevésbé családi, vallási vagy éppen embercsempészettel vagy kábítószer-kereskedelemmel foglalkozó hálózatok tagjai. A transmigránsok esetében olyan személyekről vagy csoportokról van szó, akik egyszerre két vagy több államban tartóssá vált, ún. multilokális transznacionális társadalmi terekben élnek, és olyan családi, gazdasági, szociális, szervezeti, vallási és politikai hálózatok keretein belül cselekszenek, döntenek és fejlesztik az identitásaikat, amelyek egyidejűleg két vagy több társadalmat kapcsolnak össze. Ez a megközelítés eltávolodást jelent attól az egydimenziós megközelítéstől, amely a transznacionális mobilitást ideiglenesnek tekinti, és a *pull* és *push* tényezőkön, valamint a történelmi-strukturális okokon kívül egy olyan állampolgársági és identitási koncepciót alapul, amely kizárólag a migránsoknak, pontosabban a bevándorlóknak az uralkodó nemzeti, az ún. *leitkultur*hoz való asszimilációjára fókuszál.

A POSZTINTERNACIONÁLIS POLITIKA: TURBULENCIA ÉS AMI UTÁNA JÖN

A hidegháborút követően a globalizálódott világ elemzésével és a nem állami szereplők rendszerszintű szerepével foglalkozó teoretikusok bármilyen személyes hozzájárulást is nyújtottak a nemzetközi elmélet megújításához, annyi bizonyos, hogy a posztinternacionális politika elméletének kidolgozójaként James N. Rosenaur és főművére elismeréssel tekinthetnek (Rosenau, 1990). Rosenau posztinternacionális világának turbulenciamodeljében a változás és folytonosság viszonyát, a világpolitika természetét és jövőjét törekszik megragadni. A szerző nem kevesebbet állít, mint azt, hogy egy olyan időszakba léptünk, amely jelentőségében az 1648. évi vesztfáliai békében kulminálódott átalakulással hasonlítható össze, ám azzal a lényeges különbséggel, hogy míg Vesztfália a középkori univerzalizmus rendszeréből a territorialitás világához vezetett, addig a második világháború után elkezdődött folyamat a területiség eróziójával a posztinternacionális és ezzel a posztterritoriális politika perspektíváit állította előtérbe. A nagyfokú komplexitás és dinamizmus feltételei között ugyanakkor a változás folyamatát mind a két esetben „turbulens környezet” kíséri (Rosenau, 1990, 59).

Rosenau „történelmi töréspontról” beszél, mivel a bipoláris világrend összeomlásával átmeneti csúcspontját érte el az a második világháború után kezdődött folyamat, amelynek következtében a globális struktúrák kettéválásaként az államközpontú rendszer a nem állami szereplők multicentrikus világával egészül ki. Az átalakulást tehát a „bifurkált” világ jellemzi, amelyben a territoriális és szuverenitásalapú államközpontú rendszer egyidejűleg létezik az éppen úgy erős, ám decentralizáltabb multicentrikus rendszerrel. Noha a világpolitika két világának egymást átfedő elemei vannak, normáik, struktúráik és folyamataik rendszerint

kölcsönösen kizáróak (Rosenau, 1990, 11.). Következésképp nem beszélhetünk egységes világról, így arról sem, hogy a multicentrikus vagy államközpontú világ a másíknak rendelődne alá. Valójában két, egymást alakító, interaktív, ám elkülönült identitással rendelkező, egy centralizált államközpontú és egy decentralizált, multicentrikus világ egyidejűleg létezik (Rosenau, 1990, 247.). Az autonómia dilemma a multicentrikus világ hajtóerejeként szolgál, míg a biztonsági dilemma az államközpontú világ legfőbb problémája (Rosenau, 1990, 98.).

Rosenau szerint idejétnúlt nemzetközi politikáról beszélni olyan jelenségek tükrében, amelyek azt mutatják, hogy a világpolitikát fenntartó mind több és több interakció már a nemzetek vagy államok közvetlen részvétele nélkül megy végbe (Rosenau, 1990, 6.), és mind kevesebb az államok közötti olyan kapcsolat, amelyben a nem állami, territóriális vagy nem territóriális szereplők nem közvetítenének, vagy valamilyen módon nem lennének jelen. Ezért a globális politika jellemzésére nem a „nemzetközi”, hanem a „posztinternacionális politika” a legmegfelelőbb megjelölés, ami a globális politika kettéválásaként az államközpontú és a multicentrikus világ egymást alakító, interaktív viszonyára vonatkozik. Ilyen módon a nemzetközi elmélet kérdése sem az, hogy miként kell a „nemzetközit” realista módon megérteni, hanem az, hogy a globalizált világban az államoknak és az államközi kapcsolatoknak milyen viszonyuk van azokhoz a nem állami szereplőkhöz, amelyek a politikai agendák meghatározásának és megvalósításának mind több területén jelen vannak, és melyek azok a szereplők, amelyek egy-egy kérdésterületen jelentős befolyást gyakorolnak a politikai folyamatok eredményeire. Rosenau ilyen módon eltávolodik az államközpontú világtól, de valójában a globális politika modelljében a két interaktív világ egyikeként mégis megőrzi azt az államközpontú világot, amelyben az állami szereplők még mindig elsődlegesek.

A két világ közötti kölcsönhatás a fizikából, illetve a szervezetszociológiából kölcsönzött fogalom szerint turbulenciához vezet, és ez az a sajátosság, amely a „bifurkált” globális politikát megkülönbözteti a megelőző, az államok kizárólagos dominanciáján alapuló időszaktól. A posztinternacionalista megközelítés szerint a megnövekedett turbulenciának az a forrása, hogy olyan releváns nem állami szereplők, mint a nemzetközi szervezetek, valamint a gazdaságot és a civil társadalmat képviselő egyének és csoportok között megnövekedett az interdependencia, és így a globális politikában már nem az államok dominálnak, anélkül azonban, hogy elvesztették volna jelentőségüket.

A posztinternacionális megközelítés szerint a globális politika két világa között mind több az interakció, mind több a szereplő, és a közöttük lévő interdependencia növeli a komplexitást és a változások dinamikáját: a világot a folyamatos változás és turbulencia jellemzi. A posztinternacionális változás az integráció és a fragmentáció egyidejűségének – Rosenau szóhasználatában – a „fragmegrációnak” terméke, amely azoknak a hálózatoknak a növekedésében tükröződik, amelyek összekapcsolják és befolyásolják az egymástól távoli politikai szereplők

– a „távoli szomszédságok” (distant proximities) – magatartását. Sőt, a világot akkor vagyunk képesek a legjobban megragadni, ha azt a „távoli szomszédságok” végtelen sorozataként fogjuk fel, amelyben a nagyobb globalizálódásra irányuló erők azokkal állnak szemben, amelyek nagyobb lokalizációra, több kulturális, politikai heterogenitásra és decentralizációra törekszenek (Rosenau, 2003, 4.). A „fragmegráció” kifejezés arra is szolgál, hogy azokat az ellentmondásokat, kétértelműségeket, komplexitásokat és bizonytalanságokat mutassa, amelyek a megelőző korszakok szabályszerűségei helyére léptek. A „fragmegráció” továbbá nem lineáris folyamatokból áll, amelyekben minden okozat még egy másik eredmény oka a visszacsatolási hurkok komplex és végtelen sorában, az ellentmondások, kétértelműségek, komplexitások és bizonytalanságok, valójában a „fragmegrációval” jellemezhető korunk szabályszerűségei (Rosenau, 2003, 12.).

A változás viszonylagos, egyik területen gyorsabb, mint a másikon, néhány esetben alig több, mint a meglévő, és nem szükségszerűen szünteti meg azt, ami korábban volt. Az egyik szélsőséges esetben a változás lehet átalakító, amely a politikai élet természetében drámai változásokhoz vezet. A változás azonban nem szükségszerűen egyirányú, és nem tartalmaz feltételezéseket annak progresszív vagy regresszív jellegéről. A teoretikusok esetében – mint Rosenau írja – különböző intellektuális vérmérsékletek vannak: van, aki a folytonosságra helyezi a hangsúlyt, mások arra, hogy a jelen mennyiben különbözik a múlttól (Ferguson–Mansbach, 2007, 532–533.).

A posztinternacionalista elmélet abból a (neo)realista elmélettel szembeni elégedetlenségből született, amely a belpolitika és nemzetközi politika ontológiai szétválasztásából, a „nemzet” és az „állam” azonosításából, a gyenge nemzetközi intézményekből és nemzetközi jogból, továbbá az önértékeit követő, haszonmaximalizáló, egységes államokból és a nemzetközi rendszer anarchiájából indul ki, és arra támaszt igényt, hogy időtlen és univerzális elmélet legyen. Ezzel szemben a posztinternacionális politika a nemzetközi elmélet újraértelmezéseként nem a korlátlan és feltartóztathatatlan neoliberális globalizálódás elmélete, inkább törekvés a realista-liberális dichotómia meghaladására, és annak hangsúlyozására, hogy a világpolitikában egyszerre vannak jelen az integráció és fragmentáció, a centralizáció és decentralizáció erői, és az erőszak valószínűsége is inkább államon belüli és transznacionális, mint államközi. Rosenau felfogásában a főként európai tapasztalatokon alapuló pozitivistá metodológia az államon kívül csak nagyon kevés helyet engedett más szereplőnek, ahogy a *high security* kérdéseinek kívül a *low security*, a belpolitika és a technikai fejlődés szempontjainak. A posztinternacionalista felfogás szerint a változás szervező elve kívül maradt a fősdru elméleteken. Rosenau elismeri a szuverén államok folytonosságát, de visszautasítja, hogy más szereplők hátrányára privilegizálják és túlbecsüljék azok szerepét.

A változás és folytonosság elméletén munkálkodó Rosenau és követői számára adott volt a kérdés, hogy milyen globális rend következhet el a turbulencia

állapota után. Rosenau kérdéseit ma is változatlan aktualitással tehetjük fel. Vajon a hidegháború stabilnak tartott államainak világától hova vezet az út? Az államok meggyengülésével egy „új anarchia” irányában? (Cerny–Prichard, 2017, 378–394.) Vajon a globális turbulencia ideiglenes vagy tartós állapot? Vajon egy inkább bizonytalanságokkal terhes és kevésbé államszerű, posztinternacionális világ felé haladunk, vagy ciklikus fejlődésről van szó, egyszer az államok, egyszer a nem állami szereplők a javára? Rosenau óvakodik attól a feltételezéstől, hogy a globális struktúra egy része már túl van a turbulencián, és a bifurkált világ csak egy átmeneti állapot, amely tartósabb struktúráknak kell hogy átadja a helyét. Vajon a klímapolitikai kérdések, a környezetvédelem és más globális kérdések uralkodóvá válásával és tudatosulásával a turbulencián túli, egységes rend irányába haladunk? Avagy a történelmi és kulturális különbségek olyan erősek, hogy azok további ösztönzést adnak az államok világának megújított dominanciájához, vagy alternatívaként mégiscsak a pluralista dinamika győzedelmeskedik, és a transznacionális problémák közvetlenül az önérdek kérdéseivé válnak, és így az államok multicentrikus világnak rendelődnek alá?

Rosenau könyve végén a kérdésekre négy forгатókönyvvel válaszol, amelyek közül három – a globális társadalom, a helyreállított államrendszer és a decentralizációs dinamikát érvényre juttató pluralista forгатókönyv – lényegében az átmeneti bifurkált világ elképzelésének felel meg, amelyben a centralizációs és decentralizációs dinamika közötti összeütközés nem oldódik meg: sem az államközpontú, sem a multicentrikus világ nem veszti el autonómiáját, és nem rendelődik az egyik a másik alá. A tartósnak tekintett bifurkációs modell ugyanakkor nem feltételezi, hogy a hatalmi válságokat, a decentralizációt és az állampolgárok képességeinek fejlődését előmozdító technikai fejlődés bármit is veszíteni fog a dinamikájából. Rosenau szerint az emberek hozzászoktak az államközpontú és multicentrikus világ koegzisztenciájához, és ez tartós struktúrának bizonyul. Annyi bizonyos, hogy a jövőt tekintve nincs okunk feltételezni a komplexitás fokának és a dinamizmusnak a gyengülését (Rosenau, 1990, 445–446.). A negyedik, digitális ipari forradalom, és a világ színpadán megjelenő újabb és újabb nem állami szereplők, valamint az egyének és a közösségek közötti interdependencia a bifurkált világot a jövőben is tovább erősíti.

IRODALOM

- Beck, U. (2005): War is Peace: On Postnational War. *Security Dialogue*, 36, 1, 5–26. DOI: 10.1177/0967010605051921, <https://www.jstor.org/stable/26298896?seq=1>
- Beisheim, M. – Liese, A. (eds.) (2014): *Transnational Partnerships: Effectively Providing for Sustainable Development?* Houndsmills: Palgrave Macmillan
- Bull, H. (1977): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press

- Cerny, P. G. (1998): Neomedievalism, Civil War and the New Security Dilemma: Globalisation as Durable Disorder. *Civil Wars* (Sheffield), 1, 1, 36–64. DOI: 10.1080/13698249808402366, https://www.researchgate.net/publication/241709071_Neomedievalism_Civil_War_and_the_New_Security_Dilemma_Globalisation_as_Durable_Disorder
- Cerny, P. G. (2010): *Rethinking International Relations. A Theory of Transnational Neopluralism*. Oxford–New York: Oxford University Press, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199733699.001.0001, https://www.researchgate.net/publication/288371426_Rethinking_World_Politics_A_Theory_of_Transnational_Neopluralism
- Cerny, P. G. – Prichard, A. (2017): The New Anarchy: Globalisation and Fragmentation in World Politics. *Journal of International Political Theory*, 13, 3, DOI: 10.1177/1755088217713765, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1755088217713765>
- Ferguson, Y. H. – Mansbach, R. W. (1996): *Polities: Authority, Identities and Change*. University of South Carolina Press
- Ferguson, Y. H. – Mansbach, R. W. (2004): *Remapping Global Politics: History's Revenge and Future Shock*. Cambridge–New York: Cambridge University Press
- Ferguson, Y. H. – Mansbach, R. W. (2007) Post-Internationalism and IR Theory. *Millenium: Journal of International Studies*, 35, 3, DOI: 10.1177/03058298070350031001, https://www.researchgate.net/publication/249838572_Post-internationalism_and_IR_Theory
- Glick Schiller, N. – Basch, L. – Szanton Blanc, C. (1995): From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68, 1, 48–63. <https://www.jstor.org/stable/3317464?seq=1>
- Hoch, M. (2001): *Krieg und Politik im 21. Jahrhundert*. (Aus *Politik und Zeitgeschichte*, B 20/2001), <https://www.bpb.de/apuz/26279/krieg-und-politik-im-21-jahrhundert>
- Kaldor, M. (2007): *New and Old. Organized Violence in a Global Era*. Stanford, California: Stanford University Press
- Kiss J. L. (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest: Osiris Kiadó
- Korbin, S. (1998): Back to the Future: Neomedievalism and Postmodern Digital Economy. *Journal of International Affairs*, 51, 2, <https://www.jstor.org/stable/24357500?seq=1>
- Mathews, J. T. (1997): The Power Shift. *Foreign Affairs*, 76, 1, http://courses.washington.edu/pbaf531/Mathews_PowerShift_FA.pdf
- Risse, T. (2011): Governance in Areas of Limited Statehood: Introduction and Overview. In: Risse, T. (ed.): *Governance without State? Policies and Politics in Areas of Limited Statehood*. New York: Columbia University Press, 1–37.
- Rosenau, J. N. (1990): *Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Rosenau, J. N. (2003): *Distant Proximities. Dynamics Beyond Globalization*. Princeton–Oxford: Princeton University Press
- Ruggie, J. G. (1993): Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. *International Organization*, 47, 1, Winter, <https://www.jstor.org/stable/2706885?seq=1>
- Slaughter, A.-M. (2005): *A New World Order*. Princeton Oxford: Princeton University Press
- Zielonka, J. (2007): *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press